

ՀՆՁՍԱԿ

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԳԱՆ ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՎԻՃԱԿԸ.

«Հնչակի» նախորդ համարում մենք արդէն ասացինք. իրերի վիճակն այն կերպարանքն են առել, որ այժմ հայկական խնդիրը ոչ միայն չլուծվեցաւ, այլ մտանք նրա երկուսնքի բուն ճգնաժամը, նրա վախճանի սկիզբը: Այդքան տասն օրւայ դէպքերն այնպիսի արագութեամբ յաջորդեցին միմեանց և արեան ու բոցի այնպիսի գծով օձի պէս սողացին ամբողջ Հայաստանի երեսով, որ այդ ողբերգութիւնը պէտք է մօտենայ իր վախճանին: Այս բոլորի մէջ կանգնած ենք սոսկալի հարցի առջև. — մեր ոչնչացումը թիւրքաց Հայաստանում և կամ Հայաստանի բոլոր կենդանի ոյժերի պատրաստականութիւնը ոտքի ելնել մեծ ապստամբութեամբ և այդպիսով ստիպել Աւրօպային վերջապէս մի բաւարար լուծման դալ մեր խնդրի նկատմամբ: Այժմ սպառնացող կորստի պատճառով այդ խնդրի նորից և աւելի ընդարձակ արծարծումն անհրաժեշտ է, և դա մեզինց և միմիայն մեզինց է կախված, միւս կողմից Աւրօպային է կախված նրա վերջնական լուծումը:

Այն ահաւոր դիմումը, այն սարսափելի հարցը մեր առջև դրվեցաւ այսօր թիւրք պոստիկ կառավարութեան ոտնձգութեամբ ու գազանութիւններով: Արեւ շաբաթւայ մէջ մի շարք ամենասոսկալի կոտորածներով նա հայ արեան հեղեղով կարմրացրեց Սև Ծովի ջրերը, Արցնիկայ, Բաբերդ, Բիթլիս, Սեբաստիա, Իզմիլ, Աքհիսար և այլն, և այսօր սպառնում է նոյնն անել Մատսիա, Մարզուան, Խարբերդ, Թօհադ, Սամսոն, Հաջի-գիւղ, Քէօսիւրիւ և այլն մինչև ամբողջ Արևիկայի լեռներն ու գաւառերը: Գաթսաափա հրէշը, այդ ստորաբարձ չարագործը, որ ամբողջապէս պատուել է մեր երակը և անյաղաքար խմում է մեր արիւնը, անտարակոյս, վաղ էլ այլ կերպ լուծել հայկական խնդիրը, թագնալելով իր կեղտոտ, վայրենի, ստոր խառնիճաղանձի Փանաթիկոսութեան դիմակի տակ, Փանաթիկոսութիւն, որ ինքն է շարունակ դրդում, հրահրում մեր դէմ:

Այժմ մեր վերջին և ամենաահաւոր բողոքն է: Այժմ մեր դրդութեան ու կորստի բողոքն է: Ո՞վ է այն խելօքը, որ կը յանդգնէ պօռալ մեր երեսին, թէ կանգ առէք, երբ մեզ կոտորում են, երբ մեզ

ստիպում են դիմադրել: Ո՞վ է այն ախմար չարագործը, որ կը փորձէ այժմ վհատութիւն սերմանել հայի սրտում: Ո՞վ է այն զարշնի օձը, որի սիրան այս վերջին բողոքին սարսափ չը ըզգայ հայ ժողովրդի անկման մի մոաճումից անգամ: Ո՞վ է այն ստորաբարձը, որ այս վերջին բողոքին կը յանդգնէ ցելս գցել այն մարդկանց վերայ, որոնք իրանց կեանքի ու արեան, անձնագոհութեան ու հատութեան դնով իրանց ձեռքն են առել հայ ժողովրդի փրկութեան գործը: Ուզում ենք հաւատալ, որ այդպիսի մի վատ հայ չը կայ: Ուզում ենք հաւատալ, որ այն նորանոր ճիգերը, որոնք պէտք է թափէ Հնչակեան Առասկըցութիւնը, կը գտնեն իրանց նեցուկը, օգնութիւնը, ամենաջերմ աջակցութիւնն ամբողջ հայութեան կողմից, որը պէտք է այժմ մոաճէ բացառապէս մի կէտի վրայ — փրկութիւն հայ ազգի: Թող ամեն-մի հայ անի իր ձեռքից եկածը, թող կարող եղողը՝ ձեռք բերէ զէնք, թող զէնք տալ կարողացողը՝ տայ, դրամը՝ նոյնպէս, հացը՝ նոյնպէս: Այժմ այս վերջին բողոքին ամեն տեղի հայ չը ձանաչէ իր ազգային պատաճանաջութիւնն ու պարտականութիւնը, իր մարդկային պատիւն ու գոյութեան խնդիրը, այլ ևս ի՞նչ ազգ է նա.... «Նա կը ջնջվէ աշխարհի երեսից, և նրա այն սակաւթիւ գաւառները, որ իրանց ամբողջ ոյժն ու եռանդը, միտքն ու կեանքը դրել են հայ ազգի փրկութեան ու ազատութեան սուրբ խորանի վրայ, իրաւունք կունենան շարունակ այդ ապերախտ ազգի երեսին իրանց ամենադառն նախադրեքը, թիւրքա հայ ժողովրդային ընդհանրութեան ամենակատար ղեկավարը:

Մենք դեռ երէկ վաղ էլ ենք սպասողական դիրք պահել բանեւորագումների ընդունվելու առիթով, որքան էլ այդ բարենորոգումները լինեն ողորմելի: Բայց սուլթանի կառավարութիւնն իր գազանային կոտորածներով նորից մեզ դուրս է հանում այդ սպասողական դիրքից և ստիպում կրկին հնչեցնել ապստամբական փողը:

Պարտաճանաչ, վստահ իր եռանդի վրայ, դեկավար հայ ազգային դատի և վաղաճ մինչև վերջին ոյժ առաջ տանել այդ դատը՝ Հնչակեան Առասկըցութիւնն այսօր բարձրացնում է ղեկնից սուլթանի գլխի վրա ձեռնոյր՝ պատրաստ մղելու նորա-

նոր ճակատամարտեր: Աս գիտէ, որ այժմ ոչ թէ կռելու մի ցանկութիւնից զրգված, ոչ թէ նորա-նոր արիւն թափելու համար, այլ վերջ գնելու համար հայութեան կոտորածին, վերջ գնելու համար այլ ևս լըբացած ու գազանային ժողովու-թեամբ հարբած թշնամու կորստաբեր հարուած-ներին, — նա գիտէ, ասում ենք, որ, կորստի այդ ա-հաւոր վտանգից խուսափելու համար այլ ևս ուրիշ ոչ մի միջոց չէ մնացել, եթէ ոչ դիմադրութիւն՝ յարձակման, հարուած՝ հարուածին, ապրստամբութիւն՝ բռնութեան դէմ: Այլ ևս թշնամին վճռել է հայերին կոտորել և ծիծաղում է այն մեծ Ասամովի, եւրօպական դիպլոմա-տիայի, երեսին, որ պարտութիւն կրելով, այսօր ասօթահար շփոթված մնացած է: Դսկ մենք հայե-րըս չը պիտի շփոթվենք և ոչ էլ կորցնենք մեր պաղարկւնութիւնը: Բայց և միևնոյն ժամանակ պատմական, ազգային ու մարդկային մէկ ամօթա-լի ոճիր կը լինի մեր կողմից թաղման մեր բոյնե-րում, մինչև որ լպիրշ թիւրքի հարուածն այն-տեղ հասնէ և մեզ իսպառ ոչնչացնէ, մեզ կո-տորէ: Պէտք է իմանալ պաշտպանվել, պէտք է ի-մանալ դիմադրել ամեն-մի տեղ, ամեն-մի քայլա-փոխում, պէտք է իմանալ նաև ապստամբել, և ա-պրստամբել Հայաստանի այնպիսի մի վայրում, ուր մեր ապստամբական ազադակը խուլ չի մնալ, այլ կը հասնէ Աւրօպային, մի վայրում, ուր այս մեծ Ասամովի շահերն աւելի վտանգի կենթարկվեն մեր շարժումներով:

Ստիպված հանգամանքներից, որ ստեղծում են այժմ կատարվող կոտորածները, ստիպված այդ կոտորածների շնորհով կորստի սպառնացող վը-տանգից, որ փոթորկի պէս կախված է հայ ժողովուր-դի գլխին, — մենք անում ենք այս կոչն ամբողջ հայութեան: Աւ մենք ինչպէս միշտ, — մենք պա-տերազմի դաշտում ենք և հարկը պահանջած ժա-մանակ կը թափենք ամեն ոյժ, ամեն ձիգ անձնա-զոհ եռանդով փրկելու համար սպառնացող կորս-տից մեր ջերմ սիրած ժողովուրդին ու հայրենիքը:

Այն մահակը, որով Աւրօպան ուղեց հար-ուածել հիւանդ թիւրքին, պտղատ արաւ օդում և անցնելով դազանաւիպ սուլթանի գլխով, հար-ուած ափեց մեզ: Մենք այն բռնում ենք օդում և կը ճգնենք մեր կողմից դարձնել այն դէպի մեր հրէշ մարդասպան բռնակալների դուռը: Այս հայը և կամ թշնամին պէտք է ստանայ այդ հարուածը՝ հայի փրկութեան և կամ կորստի գնով:

ՀԵՌԱԳԻՐ Դ. ՊՕԼՍԻՑ ՖՐԱՆՍԻԱՎԱՆ

23 հոկտեմբեր.

Հալէպի և Ադանայի նահանգների իրերի վի-

ճակը երկիւղ և կասկած է յարուցանում, թէ քը-րիստոնեաները կը դիմեն ապստամբութեան՝ սրա արիւնահեղ հետեանքներով:

Որպէս պաշտօնական, նոյնպէս դիպլոմատա-կան շրջաններում մեծ ուշադրութիւն են դարձը-նում այդ գաւառների վրայ: Թիւրքական տեղե-կութիւնների համաձայն՝ Օ. Ե. թիւն լեռնային գա-ւառի հայերը, որ խիստ յիշեցնում են Սասունի բնակիչներին, նոյնպէս մտադիր են ապստամբել իշ-խանութիւնների դէմ և ասում են, թէ լաւ գինված են:

ՀԵՌԱԳԻՐ Դ. ՊՕԼՍԻՑ ՖՐԱՆՍԻԱՎԱՆ

„le Journal“ 1904-ԳՐԻ.

24 հոկտեմբերի.

Մի հայկական ապստամբական կոմիտէ է կազ-մրվել Վախագում, որ գտնվում է Տիւրքի Եօլուր գաւառակում (Ալիքիւս). այդ կոմիտէն աշխատում է ստեղծել ուրիշները մօտակայ հայաբնակ գիւղե-րում: Հալէպի գլխաւոր օգնական պաշտօնեան քննութիւն է բացել, որից երեւան է գալիս, որ այդ կոմիտէտը կազմված է երեք հայերից՝ եկած Անտիօքից և որը գտնվում է յարաբերութեան մէջ Սուէիայի կոմիտէտների հետ՝ ստեղծելու համար ուրիշ գայթակղեցուցիչ խմբեր շրջակայքում:

Թ Ղ Թ Ա Կ Ց Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Ն Ե Մ Ե Կ Ն Ե Ր Թ Ի Ի Ր Գ Ի Ե Ց Ի Ց

Կ. Պօլիս, 6-18 հոկտեմբեր 95.

Սեպտեմբեր 18-ի ցոյցին իրիկունը իսկ ակներև էր թէ հոսած արիւնէն ետքը ալ յաղթանակը մերն էր: Երբ քիչ մը հանդարտութիւն տրեց՝ քանի մը օր ետքը դեսպանները յայտարարեցին Գրան թէ ծը-րագրին ընդունելութիւնը անխուսափելի հարկ մըն է ու-րուն պէտք է հպատակիլ: Եւ ահա սուլթանին ներկա-յացուցիչները, գիշերը ցորեկին խառնելով, ամէն օր թարապիս կերթային բանակցութիւնները վերջացնելու: Հինգշաբթի առտու 5-17 հոկտեմբեր թուրք թերթե-րը կը հրատարակեն պաշտօնական ներշնչում ունեցող յօդուածներ, որոնց արտաքին ձևին տակը հերքումներ էին այն զրոյցներուն թէ հայկական իշխանապետու-թիւն մը պիտի կոչուի և այլն: Այս ոճով թուրք ժո-ղովրդին գոհացում տրուելէ ետքը՝ կըսուէր թէ ինչ-ինչ բարենորոգումներ պիտի գործադրուին և անոնք պիտի տարածուին թիւրքիոյ ամեն կողմերը, բայց իբր փորձ պիտի սկսին Անատոլիոյ քանի մը գաւառներէն: Այս հրատարակութենէ յայտնի էր թէ գործը ալ վերջա-ցած է: Նախարարներու խորհուրդը ընդունեց ծրագի-րը և զրկեց սուլթանին. այսօր կիմանաք թէ սուլ-թանը տուած է իր վաւերացումը:

Ընդունուածը մայիս 11-ի ծրագիրն է, յաւելում-ներ ալ մէկտեղ. ինչ ըլլալը դեռ չիմացանք, շատ գաղտնի կը պահուի: Այսօր վաղը կիմացուի. կըսուի թէ Պօլիս կազմուելիք յանձնաժողովին վրայ պիտի հըս-կեն դեսպանները. այս է քօնթրօյը:

Ինչ որ ալ ըլլայ, մեզի համար հին թուական մը կը գոցուի և նոր մը կը բացուի: Զանաթ իմաստութեամբ և արիութեամբ լաւագոյն ապագայ մը պատրաստել: Հնչակեան Կուսակցութիւնը ամենամեծ պարտականութիւն մը ունի ասկէ վերջը, ինք որ այս կացութիւնը առաջ բերաւ, ինք ապագային ղեկավարը պէտք է ըլլայ և պիտի ըլլայ:

Սակայն ծրագրին ընդունելութեան լուրը չի կրնար փարատել այն անհուն վեշտը, որ անխտիր ամենուս սրտերը կը լեցնեն Տրապիզոնէն հետզհետէ հասած լուրերը: Կոտորուեցաւ Տրապիզոնի հայութիւնը, քանի մը ժամուան մէջ. կուսակալ Պատրիկի հովանիին ներքեւ ոստիկանութիւնը, ժանտարման, զինւորները, խաժամուժը միանալով կը կոտորեն այն բոլոր հայերը, որոնք անուն մը, դեր մը, համբաւ, հարստութիւն ունէին Տրապիզոնի մէջ:

Սեպտեմբեր 26 երեքշաբթի կէս օրէն ժամ մը առաջ կսկսի կոտորածը: Կոյն օրը առտուն Աւստրիական շոգենաւը Պօլսէն հոն կը հասնէր. ամենակարեւոր թղթատարն է Պօլսէն գացող. ամբողջ հայ վաճառականները շուկան են, իրենց վաճառատունները, թղթատար կողմերը: Քանի մը վայրկեանի մէջ լաղերը, թուրքերը, ոստիկանները, ժանտարմանները կը հաւաքուին հրապարակը և կսկսին զէնքերով յարձակիլ հայոց վրայ. հանդիպածը կը զարնեն, կսպանեն. կը յարձակին վաճառատունները և կսկսին կոտորել անզէն ժողովուրդը: Մաս մը կը պաշարէ թաղերը որպէս զի հայերը դուրս չելլն, հոն ալ կը յարձակին տուներուն վրայ: Քանի մը ժամ անինայ կոտորածը կը շարունակուի. կուսակալը հեռագրատան գլուխը անցած ամեն մէկ սպանութիւնը կաւետէ սուլթանին: Այդ պահուն Պօլսա սատրապամը կիմանայ թէ Տրապիզոն կոտորած կըլլայ սուլթանին հրամանաւ. անմիջապէս ինքն ալ մարդ կը վազեցնէ հեռագրատուն և կուսակալին կը հրամայէ ջարդը դադարեցնել տալ, ապա թէ ոչ պատասխանատու պիտի ըլլայ: Այս հրամանին վերայ կոտորածը կը դադրի: Սատրապամ քեամիլ փաշան կը վաղէ Եւրոպի պալատը և իր տիրոջը հետ կը կռուի, որքան որ ներքի է սատրապամի մը կռուիլ:

Մենք Պօլսա ոչ թղթակցութիւն ունեցանք և ոչ ալ եկող ունեցանք. ինչ որ իմացանք յունական ու եւրօպական աղբիւրներէ է: Ահաւասիկ մօտաւորապէս մեր գիտցածը:

Եւր Պահլէ փաշան սպաննելու անյաջող փորձը կըլլայ, կատաղութիւնը կը տիրէ թէ Տրապիզոնի կուսակալութեան պաշտօնատունը և թէ Պօլսա Եւրոպի: Կուսակալ Պատրիկի կը կանչէ իր մօտ տեղին երեւելի հայ վաճառականները և կը պահանջէ անոնցմէ, որ ըսպանութեան փորձ ընողները անմիջապէս իրեն յանձնուին: Հայերը կը պատասխանեն թէ՛ նախ յայտնի չէ որ Պահլէի վրայ զէնք պարպողները հայեր ըլլան. թիւրք ալ կրնան ըլլալ, լաղ ալ կրնան ըլլալ, քիւրտ ալ. երկրորդ, եթէ հայ խի եղած ըլլան, իրենք վաճառական են և ոչ թէ ոստիկանութիւն. ոճրագործ փնտուելը ոստիկաններու գործ է և ոչ թէ վաճառականի:

— Վաւր գիտէք, կըսէ կուսակալը, ետքերնիդ գէշ պիտի ըլլայ:

Ասկէ ետքն է որ Յակոբ անուն հայ մը կը ձերբակալուի, իրը թէ փորձը ինքն ըրած ըլլար:

Այս միջոցին կը նշմարուի որ ոստիկանութիւնը գաղտնի պատրաստութիւններ կը տեսնէ խուժանին հետ. օտարազգիներէն ոմանք գիշերը մը կը դիտեն ընդհանուր իրարանցում թիւրքերուն, լաղերուն և ոստիկաններուն միջև:

Կոյն օրերը Տրապիզոնի հրապարակին վրայ կսպաննուի թաւաճի օղի շատ հարուստ թուրք սրկայ մը: Սպաննողները թուրք են և ահա ամբոխին մէջ լուր կը տարածուի թէ հայերը սպաննեցին թաւաճի օղին, որովհետեւ անիկայ պիտի փնտուէր գտնար Պահլէի զարնողները: Այս զրպարտութիւնը պատրուակ կըլլայ աւելի գրգռելու համար ամբոխը:

Տեսնելով այդ ընդհանուր շարժումը հիւպատոսները կը դիմեն կուսակալին և ապահովութիւն կը պահանջեն: Կուսակալը կը պատասխանէ թէ՛ ինքն իր ծրագիրը ունի, թող ապահով ըլլան:

Հիւպատոսները իրենց վախերը կը հաղորդեն դեսպաններու. կուսակալը զգալով թէ դեսպանները կրնան միջամտել, կը դիմէ ուղղակի սուլթանին և հրահանգ կը խնդրէ. սուլթանը կը հրամայէ առանց երկար սպասելու կոտորածն ընել: Հրամանը անմիջական գործադրութեան կը մտնէ:

Կոտորուածներուն թիւը 700 էն 800 է. ամենքն ալ հայ: Մնացած հայերն ալ բանտերը լեցուած են: Երկու հարիւրի չափ ամբերիկեան դրօշակին տակ ապաստաններ են: Ռուսական, հելլենական, ֆրանսական, աստրիական շոգենաւները գացին միայն իրենց ազգայինները առնելու համար:

Կոտորածը կառավարութեան հսկողութեամբ կատարուած ըլլալուն մէկ ապացոյցն ալ այն է որ օտարահպատակ հայերը, ուրիշ քրիստոնեաները, մինչև իսկ կաթոլիկ հայերը գրեթէ անվնաս մնացած են: Խուժանը ինչպէս կը զանազանէ հելլենը հայէն, լուսաւորչականը կաթոլիկէն:

Այս ամենը ստոյգ են, բայց կսպաննէր նորանոր մանրամասնութեանց, աւելի որոշ և ընդարձակ տեղեկութեանց:

Տրապիզոնի կոտորածին քով գրեթէ մոռցուեցաւ Ագ-Հիսարի ջարդը. Պօլսէն քիչ մը անդին, Նիկոմիդիոյ նահանգին մէջ, այդ հայաբնակ գիւղը կը կոտորուի վատօրէն, երբ անդին կը ջարդուէին Տրապիզոնի հայերը: Սեպտեմբեր 27 չորեքշաբթի օրն է որ այդ կոտորածը կըլլար: Կոյն օրը զանազան կողմերէ հայեր կուգան տեղին շուկան. պաղարին օրն է. միւտիրը ամենուն վրայ կը նայի, զէնքերնին կառնէ, (գանակ և այլն). քիչ ետքը խուժանը առաջնորդուելով ոստիկաններէն կուգան կը ջարդեն անզէն հայերը և կը թալին ապրանքներնին:

«Միւտիրը» մարդ կը զըկէ գայմագամին օգնութիւն խնդրելու. բայց փոխանակ շոգեկառքով ղեկելու՝ ոտքով կը զըկէ, որպէսզի ուշ հասնի և կոտորածն ու թալանը շարունակուի: Գայմագամը սակայն շուտ կը հասնի գիշերանց և ջարդին առջեւ կառնէ. ջարդուողներու թիւը 100-էն 150 է: Հորերէն շատ զիակ հանեցին:

Եւրեք դեսպանատուններու թարգմանները այսօր պատրիարքարան եկան: Պատրիարքը անհանգիստ ըլլա-

լուծն տուեն էր. անոր մօտ գացին: Աւետեցին թէ ծը-
րադիրը ընդունուած է և խնդրեցին Պատրիարքէն որ
յայտարարութիւն մը հրատարակելով ժողովուրդը հան-
դարտութեան յորդորէ: Պատրիարքը ըսաւ թէ, ժողո-
վուրդը հանդարտ է, խանութները արդէն բացուեցան.
ուստի յորդորի պէտք չի կայ: Բայց, ըսաւ, Ագ-Հիսա-
րի կոտորածը կայ, Տրապիզոնի կոտորածը կայ, այդ
լուրերը կը հասնին, Պօլսոյ ժողովուրդը ինչպէս հան-
դարտ կենայ: Թարգմաններն ալ յայտարարեցին թէ այս
բաներն ալ կը հաղորդեն իրենց ղեսպաններուն:

Խօսեցան նաև ծրագրին աստիճանաբար գործա-
դրուելուն վրայ: Այդ գործադրութեամբ հանդարտու-
թիւնը աւելի կը տիրէ անշուշտ, ըսաւ Պատրիարքը:

Գ. Ս.

Կ. Պօլս, 22 հոկտ 95

Հիմակ որ Պօլս գտած է առերեւոյթս հան-
դարտութիւն մը, տխուր ու նուիրական պաշտօն մը
ունինք կատարելիք, այն է ակնարկ մը դարձնել դէպի
ետ, դէպի արիւնշալի օրերը, արցունքոտ աչքերով մեր
կորուստները համբել և սրտէ եղած յարգանքի ու հա-
մակրանքի արտայայտութեամբ մը անոնց յիշատակը
պահել:

Սեր մարտիրոսներն են անոնք: Անոնց յիշատակը
պէտք է որ անկորուստ պահուի այս թերթին մէջ: Այ-
սօրուան կարդացողներն այդ արիւնշալի դէպքերուն ու
ջարդերուն մէջ պիտի քաղեն նոր ատելութիւն մը այն
բարբարոսութեան դէմ, որ կատարել տուաւ զանոնք.
Իսկ մենք ետքը եկողները պիտի տեսնեն անոնց մէջ թէ
ազատութիւնն ինչ գնով կը գնուի և ասիկա ոյժ մը
պիտի տայ իրենց երբեք զայն ձեռքէ չը հանելու:

Հնչակ հետզհետէ պիտի հրատարակէ մանրա-
մասն տեղեկագրութիւններ Կ. Պօլսոյ ջարդերուն վրայ:
Բայց այդ դէպքերուն իրարու հետ ունեցած կապակ-
ցութիւնը պէտք է մէջտեղ դնել ընդհանուր տեսու-
թեամբ մը:

Պէտք է գիտնալ որ ջարդերը կառավարութիւնը
կազմակերպեց և անոնց հրամանը ուղղակի ելլողով
պալատէն մեկնեցաւ:

Սպառնալիքներ 18-ի երկուշաբթի օրը, Հնչակեան-
ներու արի խումբ մը, ամեն ընդգիծութեան յաղթե-
լով, վերջապէս կրցաւ մօտենալ Բ. Գրան: Կայսրը
վայրկեանէ վայրկեան կը տեղեկանար ցոյցին մասնակ-
ցողներուն յառաջնադասութեանը: Ճիշդ այն վայրկեա-
նին — ականատես մըն է պատմողը — կայսերական թիկ-
նապահ մը ձին ճաթեցնելու աստիճան վազցնելով կը
հասնի, ձեռքը նամակ մը բռնած, Բ. Գրանէն ներս կը
մտնէ, և վայրկեան մը ետքը դուրս ելլալով մեծ Ե-
պարգոսին քովէն ժանտարմաներու հրամանատար Սեր-
վէթ պէյին կը հրամայէ. „Չարկէք:“ Սերվէթ պէյ
կուտայ հրամանը, ցուցարարներէն մէկ քանին կիլնան,
բայց վրիժառու գնդակ մը Սերվէթ պէյի գանկը կը
ջախջախէ: Մացեալը յայտնի է:

Կայսրը տուած էր այդ իրաւունքնին պահանջող
մարդիկը սպաննելու հրամանը: Կայսրը նոյնպէս հրա-
մայեց անկիւններու մէջ գտած հայերնին ջարդել: Մո-
լեփին թուրք խուժանը կրցածին չափ հետեւեցաւ իր
արիւնարբու տիրոջը հրամանին:

Ամենէն աւելի հայերուն դէմ կատաղութիւն ցոյց

տուին սօֆթաները, որոնց մոլեռանդութիւնը գրգռած
էր կառավարութիւնը: Պարա-Ալեքսանդրի մէջ, միլիթին
մէջ գրգռիչ քարոզներ խօսուեցան: — Պայազլիտի հը-
րապարակին վրայ, ոստիկաններ վեց հայ բռնած կը
տանէին. սօֆթա մը նստած տեղէն ելլելով. „ի սէր
Աստուծոյ, ձգեցէք որ այդ կեաւորներուն մէջ մէկ հատ
իջեցնեմ:“ Իր ձեռքի բիրը կիջեցնէ երկու հայու գըլ-
խուն, որոնք հոն կը մնան կիսամեռ, արիւնշալ: —
Ուրիշ սօֆթա մը փողոցին մէջ, թուրք խուժանին ըս-
տիպմանը վրայ, մեռած հայու մը արիւնը խմել կը փոր-
ձէր (Տես թիւ 50 տեղեկագրութիւն):

Ոստիկանութեան դերը ալ աւելի զարհուրելի ե-
ղաւ: Երկուշաբթի մինչև իրիկուն ձերբակալուած հա-
յերը, ոստիկանութեան բանտին մօտ Նկուղներուն մէջ,
Հիւանի պէյի հրամանով, ծեծի տակ սպաննուեցան: Ֆը-
րանսական ղեսպանատան առաջին թարգման պ. Ռուէ
աչքովը տեսած է ոստիկանութեան բակին մէջ վեց
հայ ձերբակալեալի սպանումը ծեծի տակ: Մեռած կար-
ծուելով մէկդի նետուած մէկ քանի հայ, որոնք հը-
րաշքով աղատած են, կը պատմեն թէ մէկ քանի սեն-
եակ լեցուեցաւ ծեծի տակ մեռած հայերով:

Ոստիկանութիւնը թող կուտար որ ճամբան տարած
հայերը գանակոծուին թիւրքերէն:

Օխուորներու պահակ խումբերուն դիրքը նոյնը
եղած է: Առերեւոյթ կերպով, իբր թէ դէպքերը ար-
գիլելու համար կը պատէին, բայց իրենց վարմուն-
քովը կը քաջալերէին խուժանը: Սպառնալիքներ 19-ի ե-
րեքշաբթի գիշերը, երբոր խալամ խուժանը Գասըմ-
Փաշայի հայաբնակ Հասան-Փաշա խանին վրայ յարձա-
կած էր, անցնող պահակ խմբին պետը պարզապէս
կրպէ ջարդողներուն. „Հոս սեմին վրայ մի կենաք, ներս
գացէք և հոն տեսէք գործերնիդ:“

Ստորին թուրք ժողովուրդին վարմունքն ալ ցոյց կու-
տայ այդ ցեղին գազանական բնազդութիւնը: Ուր որ,
մութիւն մէջ, միմեկ ու անպաշտպան հայ մը կը գըտ-
նէր, անխնայ կը սպաննէր:

Կայսրէն մինչև ամենայնաւոր թուրք մանրավաճա-
ռը նոյն գաղափարով տոգորված էին ու գործեցին
որոշ ծրագրով: Ուր որ ջարդ մը տեղի կունենար,
թաղապետական մթերանոցներէն եկած սայլեր կազմ ու
պատրաստ կեցած էին՝ դիակները փոխադրելու համար
դէպի ծովեզերք, ուսկից պատրաստի գտնուած մափու-
նաներով կը տանէին դիակները թափել ծովին բացը:
Նաւարանէն ալ հին երկաթեղէններու կոյտեր պատ-
րաստի էին մափունաներուն մէջ, դիակները անոնց կա-
պելու և ծովուն խորը իջեցնելու համար:

Չեմ մոռանար յիշել թուրք խուժանին ու-
րիշ նշանակելի պարագայ մը: Ոստիկանութեան բռն-
տին հիւանդանոցին մէջ, ձերբակալուած հայ վիրաւոր-
եալները օրերով առանց խնամքի ձգեցին, և այդ մար-
դոց կիսամեռ վիճակին չը խղճալով՝ կը ծեծէին զա-
նոնք, գաղտնիքներ կորզելու համար:

Խմբովին ջարդերը կատարուեցան երեք-չորս կէտի
վրայ:

Ցոյցին ատեն, ղէնքով կուռելով, արիւրաւոր նա-
հատակուող քաջերուն թիւը, և հետզհետէ ձերբակալ-
ուելով բանտին մէջ սպանուողներուն թիւը ամենէն
կարեւոր մասը կը ներկայացնեն մեր զոհերուն:

Յետոյ, յաջորդ գիշերը, գլխաւոր ջարդերը եղան

Գասրմ-Փաշա, ուր ամբողջ պանդուխտ գաւառացիներ կը բնակին, Ուն-Գաբան, Չուխուր-Չէշմէ խանը (ուր Բալուցի հայ արհեստավորներ կը բնակին. սպանուած՝ 36, և վիրավորուած՝ 40). և Գարա-Ալէօմրիկ: Այս Գարա-Ալէօմրիկ թաղին մէջ էր, որ միայն թուրք խուժանը տուններու վրայ յարձակեցաւ և ընտանիքներ ջարդեց, կիներ ու տղաք:

Ասոնցմէ դուրս, սպանութիւններ եղան զատ-զատ: Յերեկներ, բայց մանաւանդ գիշերը, թուրք թաղերուն մէջ կամ մօտը գտնուող հայերէն շատեր զոհուեցան: Անգէն, անպաշտպան հայերու վրայ խմբովին յարձակիլ, և չը պատժուելու վստահութեամբ, սպաննել զանոնք, ահա թուրքերուն քաջութիւնը: Այս, վատերը, վատերը: Անգութ ու վատ, իրենց սուլթանին պէս, ահա այդ մարդոց նկարագիրը:

Հայերուն մէջ՝ գլուխին բարձրացնելու, իրաւունքնին պահանջելու մեծ ու նուիրական ձգտումը կուգէին խեղդել այդ վայրենիները: Արդիւնքը ինչ եղաւ: Հըն-չակեան կազմուրիչ ու բարձրացնող գաղափարներով անած հայ մը չիկայ այսօր, որ նորէն պատրաստ չըլլայ վտանգին առաջըր նետուելու, եթէ հարկը այնպէս պահանջէ: Ամէնքս, ուրախ սրտով, նորէն պիտի կատարենք պարտքերնիս, աւելի հաւատքով, և աւելի սիրով: Մեր արիւնին մէջ խեղդել ուզեցին մեզ: Այդ արիւնին վրայ հիմակ աւելի մեծ արութիւններ, աւելի մեծ անձնագոհութիւններ կը բուսնին:

Գ. Ս.

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ԿԻՆԻՍԵՑԻ

**ԹԻՒՐԶ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ԶԻՅԱՎԵԼԻ ԵՐԿԻՂԸ
ՍՈՒԷՏԻԱՅԻ ՅԱՆԿԱՐԱԳԱԿԻ ԳՐԱԽՄԱՆ ՄԱՍԻՆ. —
ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ՊԱՇԱՐՈՒՄ ՍՈՒԷՏԻԱՅԻ,
ԵՐԿԻՂ ԿՈՏՈՐԱՅԻ. — ՀԱՐՍԱՀԱՐՈՒ-
ԹԻՒՆՆԵՐ ԶԵՅՈՒՆԻ, ՓԱՅԱՍԻ
ԵՒ ԱՅԼՆ ԿՈՂՄԵՐԸ. —
ՅՈՒՋՈՒՄ ԿԵԼԻԿԻՈՅ ՀԱՅԵՐԻ ՄԵՋ.**

Մարտ ամսէն սկսեալ աղէտալի դէպքերը անա-կընկալ և յանկարծակի կերպով տեղի ունեցան Կի-լիկիայի մէջ, մանաւանդ Սուէտիայի և Քեսապի կող-մերը: Ծիծաղելի ահ ու դողն մէջ էր երէկ թուրք կառավարութիւնը, իրական աւազափի ու արհաւիրքի մէջ է այսօր հայ ժողովուրդը...

Սուէտիայի հայ գիւղերը պատերազմական պաշար-ման մէջն են այսօր...

Սուէտիայի յանկարծակի պաշարումը տեղի ու-նեցաւ թիւրք կառավարութեան երկիւղէն, որ ունի միշտ դժգոհ հայ ժողովուրդի յեղափոխական շար-ժումներէն, զորս կուգէ նշմարել ստոյգ կամ անստոյգ-օրէն ընդհանուր հայութեան մէջ: Թիւրք կառավա-րութիւնը նման է այլ ևս այն ոճրագործ աւազակին, որ հասկանալով իր կեղտոտ ու անբարոյական ընթաց-քը, կը նշմարէ այլ ևս թէ, իր գիմացն է այն կա-խաղանը, որի վրայ պիտի բարձրանայ քիչ ատենէն... Յայտնապէս կը տեսնէ թէ այլ ևս այնքան դիպուկը են հայրենիքի հարազատ զաւակներ զիսկները իր ոտքի տակ, որ այլ ևս հասեր է այն վայելեանը, որ կախաղանի թուրք իր վիզն անցնի:

Ամիսներ առաջ գրեր ենք ձեզ, որ թիւրք կառավարութիւնը սկսեր էր կասկածիլ և խուզարկու-թեան ենթարկել Սուէտիայի հայ գիւղերը, ուր որ-

պէս թէ հայ ասպատակներ ու յեղափոխական ըն-դարձակ կազմակերպութիւններ կան: Այդ պատճա-ռով կառավարութիւնը մի քանի անգամ խուզարկեր էր հայ գիւղերը, բայց ապարդիւն դուրս եկեր: Մարտ ամսին սակայն նոյն այդ վաւաշոտ ու վայրենի կառա-վարութիւնը, իր սաստիկ ահ ու դողէն, երեք օրուայ մէջ կատարեալ պատերազմական պաշարման մէջ դը-րաւ այդ հայ գիւղերը:

Ղապազի գիւղի մոլեռանդ թիւրքերը չը կարո-ղանալով իրենց նախկին մի քանի մասնութիւններով ու և է փնտա հասցնել հայ գիւղացիներին, այս անգամ քաջայերուած Սուէտիայի միւտիրէն, սորա խորհրդակից Էսէլճի անուն մի բարբարոս ու կրօնամոլ թիւրքէն և Քեսապէցի Պալճեան Գէորգ աղայէն, արին մի սարսափելի մատնութիւն, որը ցնցեց Անտիոքէն սկսած մինչև Հալէպ ու բաշխեց ու սուլթանի մայրաքաղաքը:

Ղիշտ «Ղուրպան Պայրամիէն» երեք օր առաջ ամբողջ Ղապախիցիները այր, կին, ծեր և երեխայ կիջնեն Սուէտիայի միւտիրին քով, յայտնելու թէ, հա-ղարաւոր ամերիկական շաբկալու (փեղդուաւոր) զօր-քեր դուրս ելան Մուսա Տաղիի վրայ և թէ ան-հընար է իրենց մնալ այդ կողմեր:

Միւտիրը արեւամուտքին մի քանի ոստիկաններով ծովեզերք կիջնէ, հեռուէն ստուգելու համար ղապազ-լեցիների զօրաբաժնի: Սակայն, դժբաղդաբար թէ բարեբաղդաբար, այդ պահուն ծովեզերքի մօտէն մի վիթխարի առեւտրական շոգենաւ դանդաղօրէն կանցնի: Միւտիրը երբ Օսմանեան մարտանաւի դրօշակը կը պար-զէ ծովեզերքի վրայ, շոգենաւը կը պատասխանէ Փը-րանսական պետութեան եռագոյն դրօշակով...

Միւտիրը և իր ընկերները սաստիկ երկիւղէն, գը-րեթէ անդամահատուած իրենց մնացած բոլոր ուժով կսկսին փախչիլ, իրաւ կարծելով ղապազլեցիների զօր-պաբաժնի:

Եւ դառնալով Սուէտիա, իսկոյն սուրհանգակներ ու լուրեր կը ցրուեն բոլոր տաճիկ գիւղերն ու թիւրք աղաների ագարակները թէ փախէք, 30,000 շաբկա-լի կեանքները գրաւեցին մեր երկիրը:

Պայծակի արագութեամբ սոյն լուրը տարածուած էր ամեն կողմ, մինչև 8 ժամուայ տարածութեան վը-րայ: Բոլոր գիւղացի թիւրքերը, Ղապախիցիները Սանտրանցիները, Լէֆշիյեցիները, Չըպլըք-ճիի, Հիւսէյնլիի և այլն թիւրք ժողովուրդը, գի-շերանց թողնով բոլոր կալուածներն ու տները փախեր էին Անտիոք ու Ղուսէյրի տաճիկ գիւղերը:

Այդ գիշեր մերկ էշերի և քուռակների վարձքը մեկուկէս միլիոն էր բարձրացեր վեց ժամուայ համար. հարուստ ագարակատէրերի փափուկ կիներն և շիա-ցած օրիորդները մերկամարմին և բոկոտն սկսեր էին փախչիլ գէպի քաղաք: Չարմանալի էր տեսնել, իր կեան-քին մէջ ձիու վրայ նստելու չի զիջանող ու կառքի մէջ պատող հանրաւերու բոկոտն մերկ քուռակ-ների վրայ հեծնելը:

Շրջակաների ամբողջ թուրք տարրը, կենտրոնացած Անտիոք քաղաքի մէջ, կըսկսին իրենց չը տեսած ա-ռաւելաբանութիւններն ու երեւակայութիւնները եռա-պատկել ու հարկաւորապատկել. բայց մեծամասնութեան ու կառավարութեան հաւատացածն էր վեց հազար եւրօպական զօրք, թիւրք գիւղացիների հաւատացածը երեսուն հազար:

Անտիոքի թիւրք ժողովուրդը բոլորովին ահ ու

դողի մեջ մնացած, կը պատրաստուին Որոնդէս գետի ափը. հակառակ պարագային իրենք իրենց գետի մէջ ձգել ու խղիւղել, քան թէ կեանքուրի ձեռքի տակ մնալ: Բոպէ առ Բոպէ կսպասէին իրենց կեանքի վերջին ճգնաժամին... Առաւօտ եղեր էր դեռ կսպասէին երեւակայական «Փրէնկներին» և դեռ միևնոյն դատարկութեան մէջն էր Սուէտիան:

Յաջորդ օրը հեռագիր հեռագրի վրայ կը տան Հալէպ ու Պօլիս ու կը պահանջեն հազարաւոր զօրքեր. Հալէպէն պատասխան կըստանան թէ կառավարութիւնը պատրաստի զօրք չունի և եղածն ալ միայն Հալէպի պաշտպանութեան համար է: Զանապարհ կը դրուի միայն 75 հատ էսթերլի դէպի Անտիոք:

Տաճիկ խուժանը հաւատարմով կամաց-կամաց թէ եւրօպական զօրքեր չը կան սիրտ առած կսկսին համախմբուիլ փողոցների մէջ, հայերի վրայ յարձակելու ու կոտորելու համար. քաղաքի գայմագամը խկոյն կը կանչէ Ղուսէյրի աղաներն ու աւազակապետները, կը տայ նոցա կանոնաւոր զօրքեր հայերի վրայ քալելու. կը փրփրի թուրք խուժանը կառավարութեան քաջալերութեանը, սե զգեստին ու կանոնաւոր զէնքերին ներքեւ. երկիւղի շրջանը կը դառնայ, կըսկսին այս անգամ դողալ հայերն ու յոյները, որոց կարգիլուի քաղաքէն դուրս գալ. շատերը փակուած կը մնան երեք օր իրենց տների մէջ. իսկ կառավարութիւնը կը ձերբակալէ նրան, որ կը հանդիպի փողոցների մէջ. շատերին կը բանտարկեն ժամերով, կը հարցաքննեն ու կը ստուգեն նոցա տեղացի լինելը և կամ թէ դոցա մատ չունենալը այդ զօրքերի գալստեան մասին:

Ար խուզարկեն նաև Միթրի Խուսրի և Խանի Խօրէնթի անուն յոյն նշանաւոր վաճառականների տները, որպէս թէ եւրօպական զօրքերը ուղտերի վրայ նստած մտեր ու պահուեր են դոցա տները: Ար խորտակեն նոցա ներքին դռները ու կը խուզարկեն. կը փնտռեն մինչև իսկ դոցա տան ջրհորների մէջը և մարթիններ կը պարպեն հորերի մէջ, և սակայն դարձեալ շարեկալունք չը կային:

Քաղաքի խաղաղութիւնը իսպառ վերջացած լինելով և անխուսափելի լինելով ժողովրդային մէկ արիւնահեղ կոտորած, Փրանսական, անգլիական և պարսկական հիւպատոսները խկոյն կը հեռագրեն Հալէպ և ապահովութիւն կը խնդրեն, որի վրայ գայմագամը պաշտօնանկ կը լինի:

Միւս կողմէն թիւրքական մարտանաւը 200 զօրք կը բերէ Ատանայէն և դուրս կը հանէ Արսուզ: Ետ գնալով Վաւդիկէ կը բերէ 400 զօրք և կը նստի ծովեզերքի վրայ, թնդանթները ուղղելով դէպի հայ գիւղերը:

Այլ կողմէ 6-700 բաշիբօզուք թիւրք գիւղացիներ՝ Ղարախսիէն, Եսյլաճիքէն, Սանտրանէն, Արսուզէն և այլ գիւղերէ կը փակեն հայ գիւղերի բոլոր ճանապարհները:

Վապախլըցիները մուրհակ կը տան գտնել եւրօպական զօրքերը: Զօրքեր և բաշիբօզուք և մարտանաւ կը պաշարեն ամբողջ Մուսա-Տաղին և հայ գիւղերը, ծովէն ու ցամաքէն մօտ 1500 հոգի: Տարածուած լուրերը այն աստիճան վրդովիչ էին, որ հայ գիւղացիները երկիւղէն սկսան այս ու այն կողմ փախչել: Իսկ շերամաբուծութեան վերջին կենսական օրերի մէջ լինելով՝ առանց խնամքի շերամների մեծագոյն մասը կորան:

Չորս կողմէ զօրքերն ու բաշիբօզուքներ քաղցին դէպի լեռ և գիւղերը: 12 օր անդուլ փնտռեցին, լեռներն ու ձորերը, մացառներն ու քարայրը... և հանդիպեցան... այո՛ հանդիպեցան—5 հատ արջի միայն... որոց հանած խշտոցներէն զօրքերը քսան քայլ ետ փախան...

Քրեստայի կողմերն ևս մի քանի հարիւր բաշիբօզուքներ և զօրքեր պաշարեցին հայ գիւղերը. գիւղացիները կերկնջին դուրս գալ տներէն. թուրք խուժանի բերանն է կոտորածը. հայերը թէ քեստայ և թէ Սուէտիայ մեծ դողի մէջ են. գիւղացիների քով մէկ-մէկի վրայ հաշուելով 3 օրուայ ուտելիք հաց չունեն. երկիւղ ունեն, որ իրենց մետաքսները չի պէտք է ծախուի, հունձքեր ալ չունին ու կառավարութիւնը անտրամադիր է հայերին ցորեն տալու. եթէ ոչ սրով, անպատճառ անօթութենէ կոտորելու միտք ունի հայ գիւղացիները:

Օրքերն ու մարտանաւը այժմ պաշարած են գիւղերը. պատահական հայ ճամբորդները կը խուզարկեն ու խիստ կը ծեծեն ճանապարհներին վրայ ու կը կողոպտեն. երկիւղը մեծ է:

Օրքերը մեծ փնտ ատեն բաշիբօզուքի հետ, կոխտելով ու աւերելով լեռան վրայ գտնուած հայերի արտերը: Իսկ Վապախլըցիները համարձակօրէն թողած են իրենց արջառները այդ արտերի մէջ. հայերը կը վախենաւ դաչել նոցա:

Սուէտիայի ապագան խիստ խառնաշփոթ է և հայերի գոյութեան օրերն ու ժամերը ջերմախտաւորի բազկերակին պէս կընթանան:

Օւէյթի կողմերն ալ սաստիկ հարստահարութիւններ կան. բռնի կը մտնեն տները, ծեծելով տան տէրերը դուրս կը հանեն տան վերմակներն ու անկողինները և կը վաճառեն գրեթէ շատ ոչինչ գներով: Ատոնցմէ աւելի հարստահարութիւններ կը գործեն Ալաբաշի ու Վապանի մէջ, վաճառելով էշերն ու այծերը, կը գանձեն տէրունական հարկերը. քիչ ատենէն իսպառ պիտի ոչնչանան: Եթէ դժուրը ճանապարհ ունենար գաղթելու, զէյթինցի հոն ևս պիտի գաղթէր. բայց այդ էլ չը կայ: Վապանի քահանան, ևս անտեղի զրպարտութեամբ բանտարկեցին Մարաշի մէջ:

Փայասի կողմերը, Օճախլըի մէջ մեծ խառնաշփոթութիւններ և լլկումներ եղան, որոնց պատճառով իսկոյն հաստատվեցաւ քարաթիւնան, որ մինչև օրս պարբերաբար մերթ կը հանեն, մերթ կը գնեն դէպքերը անլուր ծածկելու:

Սասունի շրջանը և որոտը Վիլիկիայի երկնակամարի վրայ կանգներ է... Ամթ գեռ անտարբերներին...

* * *

Յունիսի վերջերը Սուէտիայի պաշարուած զօրացաւ. նորանոր զօրքեր եկան 5 թնդանթներով աւելացնել նախկինների թիւը, որոնք վրանները զարկած նստեր են Մուսա-Տաղիի ստորոտը, իսկ մի մասն ալ Անտիոք: Ամենքի թիւը կը հասնի 1500 կանոնաւոր զօրքի՝ ծովէն ու ցամաքէն պաշարած. նոյնքան է նաև ճանապարհները փակող բաշիբօզուքների թիւը, որոնք շրջակայ թիւրք գիւղացիներէն բաղկացած են: Թէպէտ դեռ այնքան յայտնի չէ կառավարութեան զիտաւորութիւնը, բայց ժողովրդային լուրերին նայելով, կըստանան նոր զօրքերի գալստեան, մտնելու համար հայ գիւղերի մէջ:

Չը նայելով այդքան լարուած պատրաստութեան ու զօրութեան, կառավարութեան ու թիւրք տարրերի երկիւղը ինչքան ծիծաղելի, աւելի անպատմելի է. մէկ հայը հարկւր կը նշմարեն, ամեն տեղ, ամեն քարի ու թուփի ետեւ մի-մի եւրօպական զինուոր, երկրին ներսն ու գոլըսը, իրենց երեւակայութեամբ լեցուած են ամերիկեան ու անգլիական զօրքերով:

Մեղադրելու չէ թուրքերը, որովհետեւ այսքան երկիւղի ու սուտերի մեծագոյն մասի բաղմնապատկոյնները ֆէլաճներն եղած են: Ֆէլաճները զրկուած լինելով սեփականութենէ, թուրք աղաների ճորտերն են և կը բնակին դոցա կալուածների մէջ: Շերամի ժամանակն հասած լինելով, ֆէլաճները բաղմնապատկեցին այդ սուտ զրոյցները և փախուցին թուրք աղաներն իրենց պարտեզներէն ու գողացան դոցա տերէններն ու ապա շերամի խողակները: Ֆէլաճներն իրենց ամբողջ գոյութեան մէջ երբէք այսքան հարստութիւն չէին տեսել:

Սակայն ծիծաղելի կէտն այնտեղ է, որ անհասկացած ու պառակտուած կառավարութիւնը, տարածուած սուտ զրոյցների վրայ, ոչ միայն օր օրի իր գնեւորական ոյժը բարդեց այս կողմ, այլ Սուէտիայէն Անտիոք գընացած ճանապարհի վրայ փակել տուաւ մի քանի գետնափոր անցքերի բերանները՝ աւաղով ու կրով, որովհետեւ ամերիկեան զօրքերը մտած են հին Սելեկիոյ աւերակ դարձած գետնափոր ճանապարհի մէջ եւ մէկ օր յանկարծ Անտիոքը օդը պիտի բարձրացնեն եղեր ուռմբերով: Այդ երկիւղի վրայ անցեալ օր քաղաքի մի թուրք թաղի բնակիչները սկսան ուժասպառ փախչել, և ինչ ծիծաղելի մի պատճառով... — թուրք տիկնոջ մէկը կսկսի իր տան ջրհորէն ջուր քաշել. քաշած պահուն իր պատկերը կանդրադառնայ ջրի մէջ. տիկինը կարծելով թէ հորի մէջէն ամերիկեան զօրքեր կանցնին, ուշաթափ գետին կը փռուի. դրացիները ջուր սրսկելով նորա ճակատին ուշքի կը բերեն մարած կիւր, որ կը պատմէ եղելութիւնը: Հաւաքուած դրացիները կսկսին փախչել, դռնէ դուռ տարածուած լուրերն այնքան կը բարդուին, որ կսկսին բոլոր թաղեցիները փախչել: Խնդիրը կը հասնի կառավարութեան, որ ահա ու գողով կը մտնէ այդ տունը և կը պարպէ հորի մէջ մի քանի հրացաններ ու այգալիսով կը հանդարտեցնէ բոլոր թաղեցիները...

Անտիոքի մէջ անհանդուրժելի խստութիւն կայ. ամեն օր հարիւրաւոր քրիստոնեաներ կը խուղարկուին և մի քանի ժամ պահականոց կառաջնորդուին: Հայ գիւղացիները, որոնք իրենց բոլոր արմաթը կը գնեն քաղաքէն, խիստ գեղարուութեան կը հանդիպին մի քանի կուլակ գնելու համար իսկ. կսկսին հայհոյել, մինչև իսկ շատերը ծեծել, թէ «չուն կեալուրներ գեռ չի լեցան ձեր շտեմարանները». քաղաքէն հազիւ պըրծած ճանապարհին բաշխեցողները տիպոք պահած են հայերի գլխին. իսկ խեղճ գիւղացիները ստիպւած են լուռ տոկալ այդ բոլոր չարիքներին, լուռ գուշակելով թէ կառավարութիւնն ու խուժանը մի փոքրիկ պատճառի կըստան իրենց ևս արժանացնելու Յասունի բաղդին:

Թիւրք գիւղացիները բոլորովին մերժողական պատասխան տուին հայ գիւղացի աղաներին ու առեւտրականներին սոցա առնելիքների համար, սպառնալով թէ, եթէ չի լուր կառավարութեան կը ներկայացնեն, որպէս ամերիկեան զօրքերի առաջնորդներն ու կերակրողները. հայ աղաները ստիպուեցան լուռ մնալ և տեղի

տուին հաղարաւոր ոսկիների կորստեան: Իսկ առ հասարակ բոլոր գիւղացիները այս ամիս ամբողջովին սովորականի համեմատ ցրուեցան տաճիկ գիւղերն ու թիւրք աղաների պարտեզները մետաքս քաշելու համար, (տեղական լեզուով հալլէլու թեան. այդ արհեստի մէջ միայն հայերը վարժ են), 4 տարեկան 1500 ոսկիի մէկ եկամուտ կընծայէր հայ գիւղացիներին, այս տարի մետաքսը ձրիաբար քաշել տալէ յետոյ, բոլորովին մերժեցին գրեթէ հայերի օրավարձը վճարելէ և այդպիսով պատճառեցին տնտեսական մէկ ահագին սնանկութիւն:

Իսկ կողմէ կառավարութեան հարկահանները դուրս չեն գար հայ գիւղերէն և մեծ խստութեամբ կը հաւաքեն տուրքերը, խլելով հայերի վերջին ապակենը, մի քանի կարժ մետաքսը...

Չը նայելով այդ բոլոր հարստահարութիւններին կեղծաւոր ու բարբարոս կառավարութիւնը, ուղարկեց զօրքերի գնդապետն ու Հալէպի հուգուգ րէիսի (հարցաքննիչ գատարանի նախագահը), որոնք հաշտարարի քողի ներքեւ սկսած են լրտեսել գիւղացիները, ծուղակի ու շահու աղբիւրներ որոնելով:

Այստեղ կը գնենք հուգուգ րէիսի Մըսթաֆա Նատիմ էֆէնտիի խօսքերը, որ ուղղած էր հայ աղաներին, որը կը ներկայացնէ միապետական կառավարութեան բարբարոս ու կեղտոտ ընթացքը...

«Մեր զօրքերը եկած են ձեզ պաշտպանելու, կը շարունակէ իր ճառին մէջ, գիտէք թէ ի՞նչ ասել է եւրօպական կառավարութիւն... եւրօպական կառավարութիւնն ասելը հաւասարութիւն ասել է. դուն և ես մէկ ենք. հարուստ և աղքատ մէկ իրաւունք ունինք. ի՞նչ պէտք ունինք ցանկալու այդպիսի մի կառավարութեան, որ ձեզ ալ աղքատին հաւասար պիտի դասէ, մինչդեռ այսօր դուք մեր բարեկեանամ սուլթանի (ճիշտը այդ ընթացքով սըթլանի, բորենիի) թեւն տակ մի-մի գիւղի աղաներն էք, ձեր կամքը ազատ է և բարձր հասարակ գիւղացիներէն, որոց յարգանքն ու խոնարհութիւնն ունիք միշտ և եթէ մէկ օր ու է պարտաւորութիւն կամ իրաւացի ու անիրաւ դատ բանաք այդ աղքատների վրայ, մեր կառավարութիւնը միշտ ձեզ կը պաշտպանէ. — այսինքն աշտուութիւնը դորա միակ հնարն է: Գարձէք ուրեմն այդ յիմարակա՛ր գաղափարներէն, որմէ բնաւ մի շահ չունիք և աղակցեցէք մեզ բռնել այդ զօրքերն ու Հնչակեաններն... ան այդ անիծած Հնչակեաններն... գիտէք թէ ի՞նչ անառակներ են. դոցա մէկը կը մտնէ մի քաղաքի կամ գիւղի մէջ և ամէնքը իրեն պէս անառակ կը դարձնէ: Գարձէք ձեր այդ մոլոր ճանապարհէն և հաւատացէք, որ դուք մեր կառավարութեան տակ տեղի շահաւէտ էք:

Ահա յիմար կառավարութեան յիմար պաշտօնեաները, որոնք փոխանակ իրենց յեղափոխիչ գրութիւնն ու ընթացքը փոխելու, կը պնդեն հայ աղաներին յեղափոխականներ գտնելու ու ձերբակալելու և արգելք միւսնոյն պնդումն ու խստութիւնը չէր, որ Հայաստանի մէջ հայ ժողովրդին յեղափոխական ու ապստամբ դարձուց:

Վեսապի գրութիւնն ալ, ինչպէս գրած ենք, նոյն պաշարուած վիճակն է, որպէս Սուէտիայի հայերը: Կառավարութեան հարկահանները փորձի համար մտեր են տուրքերը գանձելու, բայց սովորականէն շատ աւելի խստութեամբ ու վայրագ միջոցներով, որմէ առաջացաւ մի կռիւ ներսաւարդութեան ու ոստիկանութեան մէջ:

Երիտասարդին մէկը, որ բոլորովին անկարող էր պահանջուած դրամը վճարելու, ոստիկանները սաստիկ գանակոծեցին զինք ու հայհոյեցին նորա պատուոյն ու բոլոր սրբութիւններին: Երիտասարդի ազգականները չի կարողանալով համբերել այդ անպատուութեան, յարձակեցան ոստիկաններին վրայ և խիստ կերպով ծեծեցին:

Վիչ յետոյ ոստիկաններն ու բոլոր հարկահանները միացած բանտ դրին երիտասարդներէն խաչօ անուն մէկն, որ երկու օր բանտարկուելէ յետոյ 11 մեջիտ տուաւ և ազատ արձակուեցաւ. բայց դեռ բանտի դռնէն դուրս չելած ծեծ ուսող ոստիկանը կը բռնէ զինք և մի քանի ապտակ զարնելով կը պահանջէ մի քառորդ պախիշ. սակայն տաք գլուխ և պատուախնդիր երիտասարդը դուրս կը քաշէ իր գրպանէն հաց կըտրելու փոքրիկ դանակը և, ահա՛ սա է այլ ևս հայերի պախիշը ձեզ նման անիրաւ ու բարբարոս ոստիկաններին, ասելով դանակը կը խոթէ ոստիկանին, որի ափէն մինչև արմուկի մտերը կը պատառէ ու խոյս կը տայ արիւնաթաթախ ոստիկանի ձեռքէն: Ահա՛ մեր պաշարուած գրութիւնն ու մեզ շրջապատող հարստահարութիւնները, որոնք անկասկած են թէ Կիլիկիան պիտի հասցնեն դեռ շատ աղետալի օրերի: Յեղափոխականներն համար սակայն կառավարութեան այդ ընթացքը այնքան էլ անօգուտ չէ, այդ հալածանքների շնորհով էր, որ ապստամբ դարձաւ հայաստանցին և ապստամբութենէն կը ծնի «հրաշալի մանուկը»... Սուլթանի կապարներէն կարծրացած, մեր աչքերը կարմրած այլ ևս վարժուեցանք ապստամբութեան... մենք կը ցանկանք մեր սիրած հայրենիքի ազատութեանը, եթէ ենք սուլթանն ևս կը ցանկայ... այդ ազատութիւնը... մենք բոլոր կիլիկիացիներս, սիրայօժար պիտի կրենք իր տուած տանջանքները և աներկիւղ պիտի գիմենք իր փրկարար կախաղանին:

Սա սուլթանի «աներեսացած» ստրկի պատասխանն է:

SOROSIT.

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ.

Մենք տեղեկանում ենք, որ այլ և այլ, իրանք իրանց «յեղափոխական», «հայրենասիրական» և կամ այլ մեծ անուն տվող հայ խմբակներ բաւական ժամանակից ի վեր օգտվում են հանդամանքներից և աջ ու ձախ տարածում, թէ միացած են Հնչակեան Առևտրականութեան հետ, և այդ միութեան անունով դրամ ժողովում, զանազան գործեր իրանց վերադրում և առհասարակ մոլորում հասարակութեան կարծիքը: Վերջ գնելու համար այդ բոլոր տղեղ մեքենայութիւններին՝ սրբանով յայտարարում ենք, որ Հնչակեան Առևտրականութիւնը ոչ մի միութիւն, յարաբերութիւն և կամ գործակցութիւն չունի որ և է ուրիշ խմբի հետ:

Առևտրականութեան Գանձարանում շնորհակալութեամբ ստացվել են հետևեալ գումարները —

ԲՕԼԳԱՐԻԱ — ՌՈՒՍՏՈՒԿ քաղաքի Մանսաճիւ-

ղը ստացել է 807 ֆրանկ և 519 լէվա հանգանակված հետևեալ անձերից, Ազգասէր ոմն 227 ֆրանկ, Եթե-րից 60 ֆր., Յ. Պ. և Մ. Կ. Մ. 50-ական ֆր., Ա. Կ. Բ. Պ. 40 ֆր., Սըլք, Ս. Մ., Ա. Ե., Ա. Տ., Վ. Բ., Տի-կին Ա. Հ. Գ. և Կ. Բ. 20-ական ֆր., Պ. Գ., Մ. Բ., Vélocipède 20-ական լէվա. Յ. Ս., Գ. Պ., Գ. Տ. և Եղբ. Ս. 10-ական ֆր., Պ. Գ., Զօրաբարէլ, Հայաստանցի և Գ. Կ. 10-ական լէվ. Ս. Լ. և Մ. Գ. 5-ական ֆր., Մ. Վ. 7 լէվ., Մ. Ա., Պ. Մ., Ս. Բ. և Թ. Պ. 5-ական լէվ., Ա. Մ. 4 լէվ., Խ. Զ. և մի Տիկին 3-ական լէվ., Վ. Կ., Թ. Ն. և Աննա Բուրիկից 2-ական լէվ. Ն. Ա. մի լէվ.:

Գործաւորների խմբից. — Առիւծ, փայլակ և փամփուշտ 20-ական լէվա. Երկաթ 15 լէվ. Պողպատ, Գը-րագիր, Վառօթ և Նորընծայ 10-ական լէվ. Կորիւն, Կենաց, Պանդուխտ, Ծիծեռնակ, Սափրիչ և Նահապետ 5-ական լէվ., Հրացան 4 լէվ. Կռուկ, Մարտի և Աքսոր 3-ական լէվ. Լ. Պ. 2 լէվ.:

Եղբայրասէների խմբից. — Կայծ 100 լէվա. Ծի-ծեռնակ և Ապտակ 40-ական լէվա. Թուր, Զաղացական, և La lumière sociale 10-ական լէվ. Երկաթ Վահագն և Ճարտարապետ 3-ական լէվ.:

Բ-ի միջոցով հաւաքված. — Ս. Բ. 100 ֆրանկ. Բ-ի վաճառատան պաշտօնեայք 60 ֆրանկ. Անճանօթ ոմն 20 ֆր., Տիկին Ս. Բ. 10 ֆր. Յ. Ս. 40 լէվա. Զ. Խ. 10 լէվ. Տիկին Ի. Ա. 5 լէվ.:

Գ. Ս., Յ. Ա., Սեբաստացի և Յ. Պ. մի-մի վեց-հարածեան և 50-ական փամփուշտ. Կապէ մի դաշոյն: Կենտրոնական գանձարանը. —

Վառնա քաղաքի Մանսաճիւղից 26 լիրա և 10 շիլինգ:

ՌՈՒՍՏՈՒԿ. Ա.-ից 40 ֆրանկ.:

Հոռմա քաղաքի Մանսաճիւղից 9 լիրա, 16 շիլինգ և 7 պենս:

ՌՈՒՄԱՆԻԱ. — Բէօստէն ջէ քաղաքի Մանսաճիւղից 100 ֆրանկ, հանգանակված հետևեալներից Մուրատեան խմբից 23 ֆր. Զաքարեան խմբից 22 ֆր. 50 սանտիմ. Վասպուրական խմբից 20 ֆր. Վաղինակ և Արծիւ 10-ական ֆր. Ազգասէրից 9 ֆր. 50 սան. Սազաւարտից 5 ֆր.: Ն. Մանսաճիւղից 24 ֆր.:

ԱՆԳՈՒԱ. — ՍԿՕՐԲՕՐՔ քաղաքից, Բ. — ից 10 անգլիական լիրա:

ԱՄՍՏԻԱ. — Անյայտից 7 լիրա, 13 շիլինգ և 8 պենս:

ՀՆԴԱՍՏԱՆ. — 3 անգլիական լիրա:

ԱՄԵՐԻԿԱ. — Նիւ-Բրիտէն քաղաքի Մանսաճիւղից 40 դոլար և 50 սենտ հանգանակված հետևեալ անձերից. Տիկին Պ., Ս. Ա. և Յ. Մ. 5-ական դոլ. Պ. Պ. 4 դոլ. Վ. Բ. և Տիկին Ո. 3-ական դոլ. Գ. Մ., Մ. Ն. և Խոր. 2-ական դոլ. Ա. Տ., Կ. Մ., Ն. Մ., Գ. Թ., Ո. Յ., Ս. Տ., Սրապ, Հաճի Ն. և Խ. Գ. մի-մի դոլ. Գ. Խ. Մ. 50 սենտ:

ՍԵՐԲԻԱ. — Պ. Գ. 35 ֆրանկ:

Յօդուածներ, թղթակցութիւններ, տեղեկութիւններ և գրամ ու մանրատ ուղարկել հետևեալ հասցեով. — M. Beniard — 22, Ormiston Road, Shepherd's Bush. London, W. [Angleterre].

ՏՊԱՐԱՆ «ՀՆԶԱԿԻ».

ԼՕՆԴՕՆ.